

a városrész. Éjjel 12 órakor értem haza, nagyon el voltam fáradva. No de sebjaj! – egy óra pihenés elég nekem, ismét acélerőben vagyok.” Élete végéig aktív tűzoltó maradt, 83 éves korában hunyt el Konstantinápolyban. Végredele

szerint itt is temették el, második feleségével nyugszik közös sírban. Isztambulban ma is az ő nevét viseli a tűzoltó múzeum, a török tűzoltók pedig rendszeresen fejet hajtanak a messziről érkezett, örökké álmódzó pasa-gróf sírjánál.

„A főnök és munkás egyenrangú tényező”

Kner Izidor

AKI LÉTREHOZTA A VILÁG LEGJOBB NYOMDÁJÁT

„Önkényes tűzoltó egyletek alakulása édes hazánk városaiban és községeiben mindenk felett szívemen fekszik, erős meggyőződésem lévén, hogy a tűzvész elfojtása hamarabb és hatékonyabban eszközölhető a lelkesültséggel párosult közérőnek célszerű s rendszerinti irányzása által. Midőn e könyvecskét községeink figyelmébe ajánlom, ezt azon reményben teszem, hogy a tűzoltás körül tett több oldalú tapasztalatim ezen rövid kivonata némi útmutatóul fog szolgálni azon honfitársaimnak, kik a külföldön már létező ilyenemű egyletek példájára, a tűzoltás tekintetében hazánkra nézve is, az önkényes rendszert kívánják az illető községekben alkalmazni. S mint ezen kis füzet címlapján már megjegyeztem, legyen tehát jelszavunk: Egy mindnyájunkért, és mindnyájunk egyért!”

(Széchenyi Ödön: Tűzoltás körül tett általános tapasztalatok, 1864)

SZEMÉTRE DOBOTT, HASZNÁLT alkatrészekből rakta össze hosszú éjszakákon keresztül első nyomdagépét a 22 éves Kner Izidor. A gyomai könyvkötő fia alig értett a nyomtatáshoz, így terve, hogy a helyi szükségleteket kielégítő apró nyomdát alapít, minden üzleti logika szerint biztos bukásra volt ítélve. Egy bő évtizeddel később már Magyarország legkorszerűbb nyomdaüzemét vezette, amelyet újabb tíz év múlva, a lipcsei világkiállításon a világ legjobb nyomdájának választottak. Gyára korának legjobb munkahelyének számított, ahol a szakmunkások háromszorosát kereshették egy tanító keresetének, ráadásul olyan feltételek mellett, amelyekre máshol nem volt példa a kapitalizmus hőskorában. Kner Izidor kétkezi munkásból lett jómódú vállalkozó, elismert közéleti szereplő, és sokak által olvasott, jó tollú író. Nemcsak a nyomdaiparnak, hanem a marketingnek is saját kora előtt járó ösztönös zsenije volt. Hitt a tisztességes versenyben, merész álmok és józan realitásérzék együtt jellemezték. És még boldognak is tartotta magát.

A KÖNYVKÖTŐ SEGÉD 1882-BEN öt éves csavargás után tért vissza szülőhelyére, az alföldi mezővárosba, Gyomára. Apja, Kner Sámuel vásárról vásárra járt a saját maga által bekötött imakönyvekkel, ahogy az ő apja is tette. A Bibliát fejből idéző zsidó könyvkötőmester 12 gyermeket nevelt, akikre a betű szeretete mellett harcos negyvennyolcas hazafiasságát is átörököltette. Az 1860-ban született Izidor 13 éves korától kezdve dolgozott apja mellett,

de már kamaszként is szűknek érezte a kétszobás vályogházat, ahol felnőtt. 17 évesen egyetlen fillér nélkül útra kelt, hogy vándorló tanoncként tanult nyomdaipari munkássá képezze magát. Csalódnia kellett. Nem sok használható tudást szerzett az elavult nyomdákban, ahol éhbérért alkalmazták. Tapasztalatot azonban gyűjtött eleget: a mesterüknek kiszolgáltattott, ingyenes házirabszolgaként alkalmazott inasok sorsáról, a képzetlenségük miatt kontár

Kner Izidor – Székely Aladár portréja az 1920-as évekből

munkát végző, s így felkapaszkodni képtelen iparosokról – s egyáltalán az ipari munka alacsony presztízsről. Tanulóévei alatt leginkább azt tanulta meg, hogyan nem szabad vállalkozni. Mégis, amikor a gyomai főszolgabíró felajánlotta neki, hogy nyisson nyomdát szülőhelyén, azonnal igent mondott. *„Pénz, hozzáértés és szaktudás híján – kontárként – 1882. június közepén nyitottam könnyunyomdát olyan helyen, ahol ez a foglalkozás nemcsak hogy fellengzős*

ábrándokra nem jogosított, de a megélhetés reményével sem kecsegtetett” – írta később. 75 forintnyi saját tőkéjéhez hitelt vett fel, majd egy ócskavasként kidobott nyomdagépet és egy szegényes betűkészletet vásárolt. *„A soha nem látott kézisajtó felállításával napokat töltöttem: taláalomra kutatva, mi hova tartozik, hogy a lomból gép legyen. Aztán pár esztendőn át egymagam végeztem szedést, nyomást és minden más munkát, hogy kellő mesterré képezsem ki magamat.”*

EGY CÉHEN KÍVÜLI kisvárosi zugnyomda ügyfelei inkább olcsóságot vártak el, és senkit nem zavart, ha a nyomtatvány cserébe nem felel meg a legmagasabb esztétikai elvárásoknak. Senkit, kivéve Kner Izidort. Mindenben szakítani akart az igénytelen iparosmunkával. Megfelelő betűkészlet híján saját kezűleg faragta ki kiadványai címbetűit egy körtefa vonalzóból. Nem várt volna el tőle senki gyors teljesítési határidőket sem, ő azonban ebben is magasra tette a mércét. Egy nap a szomszéd községben majdnem elmaradt a sorozás, mert kifogytak a szükséges lajstromozó ívek, a környékbeli nyomdák pedig nem vállalták a szállítást a rossz utakon. Kner éjt-nappallá téve egymaga végzett az ívek kinyomtatásával, és kocsni helyett ladikon juttatta el azokat a bajba jutott községi jegyzőnek. *„Menten ösmert lett históriája és ha sürgős volt valami, még nyomdával bíró helységekből is hozzám fordultak”* – mesélte később. Ekkor vette észre, hogy a bürokrácia csillapíthatatlan nyomtatvány-igénye olyan piaci rést jelent, ahová érdeemes lehet betörni. Átböngészte a törvényeket, és ironikusan állapította meg hogy *„csak azon*

nyilvántartások száma, amelyekben a méhmagzattól a kommunistáig lajstromozzák a szabadakaratra teremtett embereket, másfélszáz körül van”. Az ötlet tehát megvolt, de pénz még mindig nem állt rendelkezésre a szükséges fejlesztésekhez. A szerelem sietett a segítségére. A 29 éves nyomdász 1889-ben ismerte meg Netter Kornéliát, egy gabonakereskedő lányát, akinek hamarosan megkérte a kezét is. Az após-nak tetszett a szorgalmas fiatalember, és a lánya keze mellé 3000 forintnyi hozományt is adott. A pénzből Kner nem házat vásárolt, hanem egy nagy teljesítményű nyomdagépet és azonnal belevágott a megálmodott új üzletbe. Végignyalazta a közigazgatási jogszabályokat, és maga találta ki a jegyzők helyett, hogy milyen nyomtatványok segítenék a munkájukat. Az új iratminták kicsinyített verzióját kinyomtatta, albumba rendezte, és szétküldte a hivataloknak. Hamarosan már 1500-féle nyomtatvány szerepelt a mintatárban, amelyet az ország minden községi jegyzője ingyenesen megkapott, ez volt Magyarország első minőségi kiállítású, modern termékkatalógusa. Néhány év múlva az ország minden második települése az ügyfelei közé tartozott, nem egy nyomtatvány-ötletét jogszabályban is kötelezővé tették.

EKÖZBEN NEMCSAK AZ üzlet, hanem a Kner család is szépen gyarapodott. Sorban jöttek a gyerekek: Imre, Endre, Albert, Erzsébet és Ilona. Már megtehetnék volna, hogy jobb körülmények közé költöznek, de a nyomdász minden bevételt visszaforgatott a cégébe: *„Elodázhatatlan lett egy kis amerikai gyorsajtó és*

papírvágógép beállítása: hámoszobás lakásomból kellett egyet elvennem, holott heten szorongtunk benne.” Modern nevelési elveket vallott. Gyerekeit – lányokat és fiúkat egyaránt – kiskortól kezdve beavatta a nyomdai mesterségbe, de gondoskodott róla, hogy emellett jó iskolákat is végezzenek, és maguk dönthessenek a hivatásukról. Így is mindegyikük a könyves szakmát választotta.

A GÉPEKET MINDENNAP 7-KOR indították be, Kner Izidor azonban már 5-kor megjelent az üres üzemben: a hajnali órákban nem nyomdaigazgatóként dolgozott. Ilyesféle egymondatos megfigyeléseket írt puha ceruzájával a papírra: *„reménytelen szerelemben kevesebben rokkannak meg, mint sikeresbe”,* vagy *„meztelenségek ellen azok ágálnak, kiket az ilyesmik már nem izgatnak”*. 24 éves kora óta küldte be aforizmáit és humoros írásait kora legnevesebb vicclapjainak, a *Borsszem Jankónak* és *Jókai Ústökösének*. Hamarosan olyan népszerűsége tette szert, hogy több lap főmunkatársának kérte fel. De nemcsak a könnyű műfajban alkotott: az iparfejlesztésről és gazdaságról szóló írásai rendszeresen jelentek meg a hazai és külföldi szaklapokban, legfontosabb témája a szakképzés fejlesztése volt. A fanyarul ironikus stílusú, de mégis pontos logikájú cikkeit olvasva nehéz elhinni, hogy írójuk iskolázatlan szakmunkás. Regényes önéletrajza mellett egy színművet, egy anekdotagyűjteményt, két kötetnyi közéleti publicisztikát, és egy rendkívül népszerű, pajzán aforizmagyűjteményt is megírt ezekben a hajnali órákban.

REGGEL 7-KORAZTÁN Kner Izidor letette a ceruzát, és a nyomda ügyeivel kezdett foglalkozni. Minden újítása mögött komoly szellemi tőkebefektetés állt. Ő volt az első, aki a nyomdaiparban reklámot alkalmazott, és mindig ott találta meg az új piacokat, ahol más nem kereste. Kezdetben csak saját szépérzéke kedvéért készített igényesen megtervezett báli meghívókat a gyomai megrendelőknek, aztán rájött, hogy ebben üzlet is lehet. Elhatározta, hogy tehetséges grafikusokat kér fel új meghívó-minták tervezésére, amelyet aztán katalógusban fog kínálni. Mivel egyetlen nagynevű magyar grafikus sem akadt, aki vállalta volna a rangon aluli munkát, Kner egy bécsi művészszecessziós illusztrációval díszítette meghívó-gyűjteményét. A Röpke Lapok néven kiadott magazinszerű katalógus óriási sikert aratott, mindenki Gyomáról akart meghívókat rendelni az addigi silány nyomtatványok helyett. Kner nem adta fel, hogy magyar képzőművészeket is bevonjon, végül pénzdíjas pályázatot írt ki a meghívótervekre. Innentől csak úgy jöttek a szebbnél-szebb illusztrációk, köztük olyan művészek munkái, mint Csók István. A soha nem látott minőségű nyomtatványok milliószámra fogytak, és már nem is csak Magyarországon: Bécsből, Berlinből, Párizsból, sőt Kairóból is jöttek megrendelések Gyomára.

AHOGY A GYEREKEK cseperedtek, a nyomda egyre inkább kollektív vezetőségű családi vállalkozássá alakult. 1890-ben született fia, Imre Lipcsében, Európa legjobb szakiskolájában végzett, s hazatérve 17 évesen vette

át a műhely vezetését. Kner Imre nemcsak a legképzettebb nyomdaipari szakember volt Magyarországon, hanem kifinomult ízlésű könyvtervező művészé érett. Apja az ő javaslatára szállt be a szépirodalmi kiadásba, és addig nem látott esztétikai minőségben adta ki bibliofil köteteit. Olcsó tömegkönyvek kiadására továbbra sem volt hajlandó. *„Még üzletnek is utálta, hogy segítsen tenyészteni a sekélyeset, az igazi szép mellett, vagy annak rovására”* – írta róla Tersánszky Józsi Jenő. Sorban adta ki Balázs Béla, Kosztolányi Dezső vagy Lesznai Anna iparművészeti minőségű köteteit, amelyeket a legjobb grafikusok illusztráltak.

A CSALÁDFŐ A SZÁZADFORDULÓ környékén már megengedhette volna magának, hogy visszavonul a napi munkától. Ő azonban minden hétköznap ott dolgozott a munkásai mellett. *„A főnök és munkás egyenrangú tényező”* – vallotta. *„A főnök szerzi, az alkalmazott meg készíti a munkát. Ezen együttműködés elengedhetetlen feltétele az, hogy a főnök megadja a munkásnak, ami az övé és viszont!”* Kner Izidor ebben is ötven évvel járt kortársai előtt. Az ő nyomdája volt az első, ahol kollektív szerződést kötöttek, és ahol fizetett nyári szabadság járt az alkalmazottnak. A reggeltől estig tartó robotolás korában Kner vezette be az országban először a 9 órás munkaidőt. Miközben egy népiskolai tanító évi 5-800 koronát keresett, Kner nyomdájában 3000 koronát vihetett haza egy megbecsült szakmunkás. Nem csoda, hogy sorban álltak nála a képzett nyomdaipari dolgozók, és aki bekezdült, az élete végéig maradt. Amikor az ország

Nyomdajegy. Kner Izidor rajzának felhasználásával tervezte Kozma Lajos 1922-ben, a nyomda fennállásának 40. évfordulóján.

más nyomdáiban jobb munkafeltételekért sztrájkoltak a munkások, Gyomán zavartalanul folyt a munka. A konkurensok dühöngtek ezért, nem értették, hogy Kner nemcsak emberbaráti cselekedetet hajtott végre, hanem minőségi munkaerőt is vásárolt. Nem véletlen, hogy egy nyomdafőnöki gyűlésen elhangzott a csak félig tréfás javaslat: *„Verjük agyon Kner Izidort, és megoldódik a legfőbb gondunk.”*

KNER – kiadványai magas minősége mellett – valóban a hozzá mindvégig lojális, a cég sikerében érdekelt munkásoknak köszönhetette, hogy 1902 és 1913 között megötszörözte nyomdája forgalmát. Luxusban élhetett volna, ő azonban puritán körülmények között érezte

jól magát. Egyetlen hobbija a szőlőskertje volt, ahol büszkén kóstoltatta vendégeivel kissé karcos homoki borát. Fia jó barátja, Balázs Béla adomázó *„magyar zsidó-paraszt-gentry”*-ként írta le az idős nyomdászt, ám ezzel csak a felszínt ragadta meg. Kner Izidor mindenben ellentéte volt a dzsentrinek és a rangkóros, felkapaszkodott polgárnak. Egy ízben magas kitüntetésre jelölték, amit különös indokkal utasított el: *„Elhárítottam, félvén, hogy mint méltóságos úrnak nem lesz kedvem kenyérkereseti pályámon úgy robotolni, miként mindenkori helyzetem kényszerített.”* A helyi közéletben azonban részt vett. Ő alakította ki az első Körös-parti strandot, sportklubot alapított, és ingyenes szállót hozott létre a vándorló iparoslegények részére. Az 1930-as években a gyomai vasárnapokhoz hozzátartozott, hogy a galambbász Kner Izidor a saját pénzén telepített városi vadgesztenyesor alatt sétálva, csontfejú sétapálcájával a kezében, keményített fehér gallérban fogadta a korzózó polgárok köszöntését. Életigenlő optimizmusa feledtette vele a rá és családjára leselkedő, egyre nyilvánvalóbb veszélyt.

„A szegénység megszokása, az utcán szerzett vakmerőségig menő bátorság és ennek nyomán kelt bajszerzés következményeinek semmibevevése kitűnő útravaló volt”, foglalta össze pályája végén sikerének titkát, majd így folytatta: *„Nemcsak az ország egyik neves ipari üzemét sikerült megteremtenem, de szakképzett utódokkal annak emberi számítás szerint, hosszú ideig való fennmaradását is biztosítanom.”* Ebben nem lett igaza. Kner Izidor 1935 augusztusában, még éppen időben halt meg ahhoz,

hogy ne élje meg a pusztulást. Egyik fia a zsidótörvények bevezetése után Amerikába emigrált, a többiek maradtak. A gyárat egy darabig megtarthatták, de piacaik nagy részét elveszítették. 1944-ben aztán a család minden Gyomán maradt tagját deportálták. Kner Izidor idős özvegye, valamint Imre fia és felesége Mauthausenben végezték, Endre a munkaszolgálatban. Unokája, a 21 éves Mihály megszökött a halálmenetből,

visszatért, és 1945-ben átvette a nyomda vezetését. Hamarosan fel kellett ismernie, hogy bűnös zsidóból bűnös tőkés lett belőle. Öngyilkos lett, mielőtt a nyomdát államosították. A páratlanul sikeres, örök optimista Kner Izidor életére már csak az az apró kis jelkép emlékeztetett, amit még ő maga rajzolt, és azóta is ott van minden Gyomán kiadott könyv első lapján: egy vidáman integető könyvkötő-legény a hátán könyvekkel.

Tersánszky J. Jenő: Kner Izidor

„(...) MINDENKI ARRÁ gondol, hogy egy egészen ritka, nagyvonalúságában is különös, teljesen kiélt élet záródott le. Mindenki arra gondol, hogy ez az ember volt a boldog ember, amennyire ez megközelíthető, mert amellet, hogy jó és igaz ember és rajongásokkal teli lélek volt, még boldogult is ritka kivételként az életben, amely ugyancsak nem alkalmas terep hasonló jellemek boldogulására. (...)

AHHOZ, HOGY TELJESEN megértse valaki azt, hogy mit jelent egy vidéki községben zakatoló nyomdából kikerült holmikkal legelsőként brillírozni? Hát annak tisztában kell lennie a mi magyar levegőnknek azzal a betegesen, kárhózasan komikus sajátságával, amely effajta ipari, iparművészeti termékeknél eszelősen megköveteli, hogy vagy a külföldi, vagy legalábbis a fővárosi lemárkázottságuk ajánlja őket. Másként? Másként aztán igazán csak valamilyen naiv, rajongó lélek bátorsága lehet elég erős ahhoz, hogy bizzék benne és sikerrel kísérelje meg mint értéket, szépséget képviselő munkát fogadtatni el, holmi vidéki nyomdában készült dolgokat... Ez a naiv lelkesedés és bátorság fűtötte Kner Izidort.

(...) NEM KÜLÖNÖS és érdekes és említésre és leszögezésre és megbecsülésre méltó, hogy ez az iparosember, még hogyha műkedvelő író is volt, vagy annál inkább, de úgy irtózott az irodalmi, művészeti selejtnek előállításától, mint a szeméttől?”

(*Nyugat*, 1935. 9. szám)